

УДК 342.722

О.П. ВАСИЛЬЧЕНКО, канд. юрид. наук,
доц., Київський національний університет ім.
Т. Шевченка

РІВНІСТЬ ЯК ФОРМА ВИРАЖЕННЯ БУТТЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

Ключові слова: рівність, свобода, справедливість, права людини, Конституція України

Проблема рівності завжди була актуальною, оскільки вона незмінно пов'язувалася із демократичним правовим статусом людини й громадянина, встановленням справедливого громадського порядку в країні. Втілення цієї засади в правових актах свідчило про демократичний шлях розвитку держави. В Конституції України вона знайшла відображення в ст.24, яка проголошує, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом [1]. Однак це тільки один з аспектів рівності, яка насправді є доволі багатоманітною. Певною мірою на дослідженні окремих аспектів рівності зупинялися такі відомі науковці-правники, як М. Вітрук, Б. Ебзеев, Г. Мальцев, М. Матузов, В. Патюлін, Ф. Рудинський, А. Савицька, В. Сокурєнко, І. Фарбер, Л. Явич; сучасних українських учених: О. Дашковська, В. Колісник, А. Колодій, О. Марцеляк, А. Олійник, М. Орзіх, О. Петришин, В. Погорілко, П. Рабінович, В. Шаповал, Ю. Тодика, М. Цвік; сучасних російських учених: М. Баглай, К. Козлова, О. Кутафін, О. Лукашева, В. Нерсисянц, В. Чиркін. Водночас в роботах цих науковців рівність як форма вираження буття фізичної особи не вивчалася. Тому метою нашого дослідження є аналіз наукових підходів до розуміння сутності рівності як форми вираження буття фізичної особи.

Поняття «рівність всіх людей» означає їхню однакову особову гідність. У цьому сенсі люди є рівними тому, що вони особи, без огляду на їхню расу, стать, культуру чи переконання тощо. Як вважає О.С. Мордовец, рі-

вність – це не юридична категорія, а соціально-моральне, політичне явище. Він зазначає, що це ідеал, загальнолюдська цінність, гарантія правового, політичного й соціального порядку, це оціночний критерій відповідності ідеалу й реальності його втілення в конкретній, соціально значимій сфері громадського життя. Рівноправність – це, насамперед, рівні можливості суб'єктів прав людини [2, с.8]. Саме тому ми говоримо про рівні права людей – ті права, які є природними та невідчужуваними (наприклад, право на життя), а також права, гарантовані чинним законодавством.

Л.Д. Воєводін стверджує, що рівність полягає скоріше в тім, що з тієї загальної властивості людей, що вони є людьми, з рівності людей як людей вона виводить право на рівне політичне й відповідно соціальне значення всіх людей або, принаймні, всіх громадян даної держави або всіх членів даного суспільства [3, с.68]. Ми поділяємо цю позицію і вважаємо, що поняття «рівності усіх перед законом» є похідним від однакової гідності усіх людей і має зміст лише тоді, коли чинне законодавство визнає об'єктивну гідність людської особи та на неї спирається. Така рівність прав та рівність перед законом не має нічого спільного з «égalité» французької революції чи соціалістичною «зрівнялівкою», яка означає рівність майнову та рівність соціального статусу. «Égalité» є негативною рівністю, тобто вона однаково всіх (крім правлячої верхівки) позбавляє можливості зайняти вище становище в соціальній структурі та піднятися понад майновий мінімум. Така «рівність в убогості і покорі» фактично запозичена з релігійної сфери, а саме з монастирського життя, з одною тільки відмінністю: там вона є добровільною. Коли ж людей до неї змушують, то це принижує їхню гідність. Однак, позитивна майнова та соціальна рівність є неможливою, хоча б з огляду на структуру суспільства, на різну обдарованість людей та на різну їх спроможність використовувати свою свободу. Образне представлення рівності як суспільного ідеалу знаходимо в Григорія Сковороди: «Бог багатому подобен

фонтану, наповнюючому различные сосуды по их вместимости. Над фонтаном надпись сия: «Неравное всем равенство». Лыются из разных трубок разные токи в разные сосуды, вокруг фонтана стоящие. Меньший сосуд менее имеет, но в том равен есть большему, что равно есть полный» [4, с.345].

Практичним відповідником до цього філософського образу є американський ідеал (мається на увазі саме ідеал, а не його деколи невідповідне практичне здійснення) «суспільства рівних можливостей»: всім гарантується можливість збагачення та суспільної кар'єри, однак, кожен використовує цю можливість відповідно до своїх здібностей.

Загальна концепція сучасного права побудована на фундаментальних аксіологічних постулатах свободи, рівності, справедливості [5, с.114–136].

Проте, з реалізацією цих філософсько-правових категорій на правовому рівні виникають значні труднощі, зумовлені їхньою сутнісною природою. Це викликано, передусім, тим, що юридичний зміст даних понять відмінний від загально філософського.

Візьмемо такі вищі моральні цінності як добро, благо, що у структурі природно-правової концептуальної схеми конкретизуються у правові ідеали справедливості, рівності, свободи. Ми бачимо, що вони за своєю природою принципово унеможливають однозначне їх втілення в соціальних взаємодіях [6, с.181]. Це впливає з антиномічної природи моралі, яка для реалізації добра, блага вимагає від людини, з одного боку, вдосконалення своїх здібностей і нарощування конструктивного потенціалу, для чого функціонує механізм соціальної ієрархії, система ролей, що дозволяють користуватися послугами інших людей, використовувати їхню допомогу і в цьому розумінні розглядати їх як засіб у творчій самореалізації людини. Але, з іншого боку, мораль вимагає також розглядати іншу людину як самоціль і самоцінність, оскільки людина як така є вищою цінністю.

Філософія права не дає єдиної відповіді на питання розуміння рівності як самостійної

правової категорії. В більшості випадків рівність розглядається лише як складова понять свободи та справедливості. Звичайно, ці філософські категорії є основними, характеризують сутність людини. Вони є основними принципами буття людства. Саме аналіз цих категорій дозволить нам визначити аксіологічне значення рівності як самостійної категорії.

Категорія свободи є головною для людини. Саме завдяки свободі людина обирає свій шлях щодо реалізації своїх інтересів та бажань. Свобода, в загальному розумінні, повинна стати самим середовищем існування людини.

Свобода особистості є основної цінністю, одним з прав людини і громадянина. Діяльність сучасного суспільства свідчить про спроби відновити цінність свободи людини, закріпивши її правовими засобами. Термін «свобода особи» постійно вживається в юридичних конструкціях, він задекларований Конституцією України, без нього не може обійтись жоден політичний діяч в своїх виступах. Цей термін є одним з найбільш вживаних в засобах масової інформації. Однак, кожна людина вкладає в це поняття різний сенс, дуже часто протилежний. Пропонуються діаметрально протилежні шляхи вирішення проблеми свободи людини.

Як зазначав Ш.-Л. Монтеск'є: «Немає слова, яке набуло би стільки різноманітних значень і справило б настільки різне враження на голову, як слово «свобода». Одні називають свободою легку можливість скидати того, кого наділили тиранічною владою; інші – право вибирати того, кому вони мають підкорятися; треті – право носити зброю й учиняти насильство; четверті – вбачають її у привілеї людини перебувати під управлінням своєї нації або підкорятися своїм власним законам. Один народ тривалий час приймав свободу за звичай носити довгу бороду. Інші поєднують це поняття із певною формою правління, виключаючи решту» [7, с.288].

Розуміння поняття свободи змінювалося в історії людства. В стародавній філософії свобода насамперед розглядалася в поєднанні з

долею, яка обмежує свободу людини [8, с.217]. В середні віки її розуміли як свободу від гріха й проклять церкви, причому виникли розбіжності між моральною свободою людини та вимогами релігійної всемогутності Бога. В епоху Ренесансу під свободою розуміли безперешкодний усебічний розвиток людської особистості. За часів Просвітництва виникає поняття свободи, запозичене від лібералізму й філософії природного права (Альтузій, Гоббс, Гроцій, Пуфендорф; у 1689 році в Англії – Білль про права), яке стримується науковим поглядом, що визнає панування всемогутньої природної причинності та закономірності [9, с.461].

Прогресивними є положення І. Канта про право як сферу свободи: у забезпеченні зовнішньої автономії особистості він вбачав основну мету і призначення права. Г.В.Ф. Гегель розглядав право як царство здійсненої свободи, реальне її буття. З точки зору розвинутого поняття права й свободи, рабство та кріпацтво – неправомірні, несправедливі [10, с.58]. «Людина в собі й для себе вільна... Неправовими є дії не лише тих, хто обертає людей у рабство, чи тих, хто пригнічує народ, але й самих рабів і пригнічених» [11, с.67].

Діапазон розуміння поняття свободи надзвичайно широкий – від повного заперечення самої можливості вільного вибору в концепціях біхевіоризму, що зводять усі психічні явища до реакцій організму (зв'язок «стимул – реакція»), ігноруючи роль мозку у поведінці, до обґрунтування «втечі від свободи», подвійності свободи в умовах сучасного цивілізованого суспільства як свободи волі і як ізоляції, безсилля.

Свободу розглядають у співвідношенні з необхідністю («усвідомлена необхідність»), зі свавіллям і анархією, рівністю та справедливістю. Свобода й необхідність – філософські категорії, що відображають діалектичну суперечність між об'єктивними законами, яким підпорядковані явища природи та суспільства (необхідність), і специфікою діяльності людини як розумної істоти, яка здатна до вільного діяння.

Проблему свободи й необхідності тривалий час розглядали тільки у вигляді антиномії: або все підпорядковано необхідності – тоді не може бути свободи, або ж є свобода, що заперечує необхідність. Спробу з'ясувати діалектичний зв'язок між свободою й необхідністю здійснив Б. Спіноза, який визначив свободу як усвідомлену необхідність. Таку думку поділяв і Т. Гоббс: «Свобода і необхідність – сумісні категорії. Вода ріки, наприклад, має не тільки свободу, а й необхідність текти по своєму руслу» [9, с.164].

Свобода – це свобода волі. Воля за своєю сутністю завжди є вільною. Так розуміє волю ідеалізм, тобто як незалежну від зовнішніх обставин і впливу. Матеріалісти ж вважають, що джерелом волі є об'єктивний світ, відображений через призму внутрішніх умов (потреб, інтересів) суб'єкта.

Зображення свободи як «усвідомленої необхідності» веде до того, що людина стає подібною до фізичних предметів, які підкоряються тільки невблаганним законам природи. Тільки розуміння свободи як потенційної здатності людини до вільного вибору альтернативи, як можливості мислити і вчиняти відповідно до своїх уявлень, бажань, а не як наслідку внутрішнього або зовнішнього примусу, дає особистості можливість знайти духовну свободу та людині – саму себе. Ідея свободи є первинною щодо ідеї досконалості, тому що не можна прийняти примусової, насильницької досконалості.

М. Бердяєв узагалі заперечував зв'язок між свободою та необхідністю, відстоював недоторканність свободи перед прихильниками детермінізму. Кожна людина, на його думку, має «розгадати Божу ідею про себе», самореалізуватися і «допомагати Богові у здійсненні замислу Божого в світі». Бог діє у царстві свободи, а не у царстві необхідності, в дусі, а не в детермінованій природі [12, с.45]. Схожі думки можна знайти і в метафізиці свободи І. Канта, який, з одного боку, доводив безумовну підпорядкованість явищ законам природи, а з іншого – наполягав на тому, що свобода – це перша ланка причинно-наслідкового лан-

цього подій, наприклад, можливість моральної та аморальної поведінки індивіда, що свідчить про його осудність, відповідальність, тобто про його свободу [13, с.94].

Трактування права як певної міри свободи в радянській юридичній літературі започаткували Д. Керімов [14, с.73] і В. Нерсесянц [15, с.8]. У новітній українській юридичній науці серед перших дослідників концепту «свобода» був В. Копейчиков: «Сутністю права є свобода, але не будь-яка, а певним чином визначена й забезпечена» [16, с.90]. Іншими словами, право – це міра свободи.

Право за своєю сутністю, а тому і за своїм поняттям, – це історично визначена й об'єктивно зумовлена форма свободи в реальних відносинах, міра цієї свободи, форма її буття, формальна свобода [15, с.242–243].

Перехід за межі правової свободи (а отже, і права), прагнення абсолютної свободи є прагненням до небуття, несвободи. Якщо індивід мав би можливість робити те, що забороняється правом, іншими словами – міг самостійно поширювати свою міру свободи за рахунок свободи інших, то його свобода перетворилася б на несвободу, оскільки він усюди зустрічав би протидію, адже інші індивіди могли б робити те саме. Тобто свобода буває там, де паює закон, а не свавілля [11, с.44].

На нашу думку, право є кордоном між свободою і свавіллям, що обмежує друге заради першого. Тобто саме право захищає свободи кожного індивіда від свавілля державної влади та інших людей. Люди є за природою своєю вільними, рівними і незалежними. Людина має готувати себе для здійснення вищої мети. Для цього необхідно формувати її сили і здібності. Першою та найнеобхіднішою умовою для цього є свобода. У країнах, де суспільний лад утвердився на принципі свободи, досягли великих успіхів у розвитку економіки, культури, науки і техніки, соціального захисту населення, тощо.

Учення про свободу, що становить основу прав і свобод людини та громадянина, постійно розвивають філософи, політологи і юристи, які намагаються віднайти розумний

баланс між свободою та рівністю, справедливістю і державним регулюванням.

Основні постулати вчення про свободу були закладені і в основу нової української Конституції, а деякі з них нормативно закріплюються. Так, у ч.2 ст.21 говориться, що «права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними», а в ч.2 ст.22 – що «конституційні права та свободи гарантуються і не можуть бути скасовані» [1]. Такий підхід сприяє глобальній уніфікації прав і свобод, забезпечує відповідність українських інститутів прав і свобод загальнолюдським цінностям.

Часто свободу протиставляють рівності. Зокрема, правову рівність заперечував М. Бердяєв: «Свобода і рівність несумісні. Свобода є насамперед правом на нерівність. Рівність є посяганням на свободу, обмеженням свободи. Свобода живої істоти, а не математичної точки, здійснюється в якісному розрізненні, у піднесенні, у праві збільшувати обсяг і цінність свого життя. Свобода пов'язана з якісним змістом життя. Рівність же спрямована проти будь-якого якісного розрізнення і якісного змісту життя, проти будь-якого права на піднесення» [17, с.148].

Проте, ця концепція правової нерівності обґрунтована лише з аристократичних позицій. Необхідно розглядати співвідношення рівності і свободи детальніше.

Про співвідношення свободи і рівності йдеться й у Стокгольмській декларації 1989 року, де справедливість розглядають як рівність у правах і можливостях усіх громадян. Мається на увазі не стільки рівність матеріальна – ця мета насправді є утопічною, а саме права рівність [18, с.25].

Отже, можна стверджувати, що надання окремим людям більшої міри свободи порівняно з іншими може порушити правову рівність, але не створить свободу. Ця надмірна частка є привілеєм, а не правом чи свободою. Порушення цієї рівноваги призвело до буржуазних революцій і встановлення формальної рівності. Таким чином, свобода і рівність є невід'ємними одне від одного, оскільки свободу можна виразити тільки через норми і

принципи формально-правової рівності всіх індивідів.

Юридичне розуміння свободи як сутності людини та її існування полягає у можливості робити все, що прямо не заборонено законом і не шкодить іншим. Таким чином, свобода у праві не може бути абсолютною. Вона завжди до певної міри обмежена, зокрема, рівним становищем інших людей. Звідси випливає, що сутність права становить собою рівну міру свободи індивідів, визначену законом, що реалізується через суб'єктивні права. Це зумовлює високу соціальну значущість права, оскільки гарантована можливість самореалізації, свободи вільного розвитку особистості є однією з головних загальнолюдських цінностей.

Справедливий устрій будь-якої держави вимагає визнання рівноправності її громадян. У преамбулі до Загальної декларації прав людини проголошується, зокрема, таке: «Беручи до уваги, що визнання гідності, що властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їхніх прав є основою свободи, справедливості та загального миру...» [19].

Справедливість – це поняття про належне, пов'язане з історично мінливими уявленнями про невід'ємні права людини. Справедливість водночас не є щось постійне, незмінне й універсальне, вона, як і добро, суперечлива, навіть антиномічна. Суперечливість її знімається в трансцендентному.

Справедливість містить вимогу відповідності між реальною значущістю різних індивідів або їхніх соціальних груп у житті суспільства і їхнім соціальним становищем, між їхніми правами і обов'язками, між діянням і відплатою, працею і винагородою, злочином і покаранням, заслугами людей і їх суспільним визнанням.

Античні мислителі намагались у межах тогочасного світогляду віднайти критерій визначення справедливості, проте, їхні висновки досить часто зводились до якогось «вищого розуму» чи «істинного знання», що мали надлюдський характер.

Протягом тривалого періоду поняття справедливості було введено в рамки теологічного

світогляду. Справедливість асоціювалася в суспільній свідомості як фіксація «Божого порядку», вираження волі Бога. На зміну теологічному світогляду, в міру розвитку капіталістичних відносин, прийшов юридичний світогляд. Ф. Бекон стверджував, що справедливість є те, що об'єднує людей і створює підвалини для права [20, с.247]. І. Кант вказував, що «усвідомлення справедливості вчинку, який я хочу зробити, – це безумовний обов'язок» [13, с.315]. Г. Гегель наголошував, що конституція і є «існуюча справедливість, як дійсність свободи в розвитку її розумних визначень» [11, с.157]. Марксизм стверджує, що справедливість – загорнутий в ідеологічну оболонку прояв існуючих економічних відносин, її зміст і стан залежать від існуючого способу виробництва, тому все, що не відповідає цьому способу виробництва, – несправедливе [21, с.419].

Така еволюційна трансформація поняття справедливості привела до нині відомого її визначення як, насамперед, поняття про належне. Але належне – термін, який складно визначити. Отже, справедливість – поняття відносне: щодо особистості і стосовно історичних умов, коли це визначення з'явилося.

Існування таких неприпустимих для визначення справедливості властивостей як невизначеність і відносність спричиняє висновок, що мета права надто велика (оскільки невизначена) і не має центра (оскільки відносна). Виявляється, немає точки застосування сили, що знаходиться в руках держави, відсутнє визначення того місця, куди може бути спрямована енергія влади – все це призводить до дискоординації діяльності держави й реакції у відповідь – протесту з боку суспільства.

Слово справедливість (justitia) бере свій початок від jus – право. Тому право, як стверджує В. Нерсисянц, «за визначенням справедливе, а справедливість – внутрішня властивість і ознака права, категорія й характеристика правова, а не позаправова (не моральна, релігійна, тощо)» [22, с.65]. Більше того, на думку Ю. Пермякова, «несправедливе право – нісенітниця, подібно до «брудної

чистоти» [23, с.104]. Тому оцінювати право як справедливе чи несправедливе було б недоречним. На нашу думку, право за своєю суттю, природою передбачається як справедливе. Теза «не роби іншим того, чого не бажаєш собі» вимагає справедливості, сутністю якої є визнання рівноцінності всіх членів суспільства, а тому їхньої рівноправності, іншими словами – формальної рівності, рівності у вимогах, які одні можуть висувати щодо інших членів суспільства. Таким чином, справедливість полягає у рівному ставленні до всіх людських істот як до формально рівних.

Можна виділити й інший, не менш важливий аспект єдності справедливості й рівності «як вираження домірності й еквіваленту, зафіксований у традиційному природно-правовому визначенні справедливості як віддавати рівним за рівне. В узагальненому вигляді можна сказати, що справедливість – це самосвідомість, самовираження й самооцінка права, тому – правова оцінка всього іншого, позаправового» [10, с.30].

У процесі дослідження закономірно виникає запитання, чому із тріади «рівність – свобода – справедливість» на першому місці стоїть саме рівність, а не справедливість. Щодо цього Р. Лівшиц у своїй праці «Філософія права» зауважив, що «... звичайно, і рівність, і свобода – суто правові ідеї. Та все ж, як ми вважаємо, найбільш повно й адекватно втілює сутність права ідея справедливості... Ця теза навряд чи може бути доведена логічними конструкціями. Вона має радше концептуальний характер. Право за своїм змістом, за своєю соціальною сутністю є засобом суспільної згоди, компромісу... Засобів суспільної згоди і компромісу в суспільстві може бути немало. Специфіка права як такого засобу розкривається в його формальному, інституційному визначенні. Право є нормативно закріплена й реалізована справедливість» [24, с.66]. Іншими словами, «право є нормативно закріплена справедливість, що полягає у реалізації суспільного компромісу. Це формулювання... охоплює і ціннісне, і нормативне, і соціологічне розуміння права» [24, с.69]. Таким чином,

найближчою до сутності права є ідея справедливості.

Проте, можна не погодитися з позицією, коли на вершину правової піраміди ставиться справедливість, оскільки вона базується на рівності. Ще Аристотель зазначав, що справедливість полягає у рівномірності, в рівному розпоряджанні і у зрівнянні чогось. Оскільки рівномірність – це середина, то справедливість є також середина. Справедливість, на думку Аристотеля, розуміється як відплата рівним за рівне, що лежить в основі зрівнюючої справедливості, якій, як відомо, Аристотель відводив сферу обміну, цивільно-правових угод, сферу діяльності судді, який своїм рішенням зобов'язує відшкодувати нанесену шкоду чи призначає покарання за вчинений злочин [25, с.153–154]. Тому саме справедливість є смисловим компонентом принципу формальної рівності, а не навпаки.

Справедливість полягає в тому, щоб кожний міг реалізувати свої здібності, стати самим собою, іншими словами – реалізувати свою екзистенцію, «волю до влади». Тобто такий стан речей, коли кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права й свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості (ст.23 Конституції України) [1]. Це і є свобода. А її гарантією є рівноправність громадян, рівність їх перед законом.

Як слушно зауважує В. Нерсесянц: «Якогонебудь іншого принципу, крім правового, справедливість не має. Заперечення ж правового характеру й сенсу справедливості неминує веде до того, що за справедливість починають видавати які-небудь неправові засади...» [10, с.171].

Ці неправові засади (моральне, релігійне розуміння справедливості, тощо) внаслідок того, що право є продуктом соціального компромісу, не придушуються правом, а навпаки, закріплюються та захищаються від порушень засобами державного примусу, через що вони наділяються загальнообов'язковістю. Таким

чином, критерієм справедливості або несправедливості інтересів суспільства виступає правова справедливість, право як соціальний компроміс між вимогами різних людей і соціальних груп.

Справедливість – поняття про належне, про те, що є над хибним. Вона є метою й сенсом будь-якої соціальної політики та права. Право ж за своєю суттю, природою та етимологією передбачається як справедливе. Аналогічно і справедливість існує в межах права та виступає критерієм оцінки соціальних вимог та інтересів як правових чи неправових. Правова справедливість, нарівні зі свободою у юридичному аспекті, є смисловим компонентом категорії рівності у праві як принципу формальної рівності, а не навпаки, і полягає у рівному ставленні до всіх людських істот як до формально рівних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Мордовец А. С. Соціально-юридический механізм забезпечення прав людини і громадянина / А. С. Мордовец. – Саратов : ВШ МВД РФ, 1996. – 288 с.
3. Воеводин Л. Д. Юридический статус личности в России / Л. Д. Воеводин. – М., 1997. – 300 с.
4. Сковорода Г.. Твори : в 2 т. Т. I / Григорій Сковорода. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961.
5. Гаєк Ф. А. Рівність, цінність і чесноти / Ф. А. Гаєк // Сучасна політична філософія: антологія. – К. : Основи, 1998. – С. 114–136.
6. Козловський А. А. Право як пізнання: Вступ до гносеології права / А. А. Козловський. – Чернівці : Рута, 1999. – 295 с.
7. Монтескьє Ш.-Л. Избранные произведения / Ш.-Л. Монтескьє. – М. : Госполитиздат, 1955. – 800 с.
8. Платон. Держава / Платон ; пер. з давньогр. та комент. Д. Коваль. – К. : Основи, 2000. – 354 с.
9. Гоббс Т. Сочинения : в 2 т. / Т. Гоббс ; [сост., ред. изд., авт. вступ. ст., с. 3-65 и примеч. В.В. Соколов]. – Т. 1. – М. : Мысль, 1989. – 621 с.
10. Нерсисянц В. С. Философия права Гегеля / В. С. Нерсисянц. – М. : Юристъ, 1998. – 352 с.
11. Гегель Г. В. Ф. Основы философии права, або природне право і державознавство / Г. В. Ф. Гегель ; [ред. П. Соколовський ; пер. з нім. Р. Осадчук, М. Кушнір]. – К. : Юніверс, 2000. – 329 с.
12. Бердяев Н. А. Судьба России: Сочинения / Н. А. Бердяев. – М. : ЭКСМО-Пресс; Х. : Фолио, 2001. – 736 с.
13. Кант И. Сочинения : в 6 т. / И. Кант; [под общ. ред. В. Ф. Асмуса, А. В. Гулыги, Т. Й. Ойзермана]. – Т. 4. – Ч. 2. – М. : Мысль, 1965. – 478 с.
14. Философские проблемы государства и права / под науч. ред. чл.-корр. АН СССР Д. Н. Керимова и проф. Л. С. Явича. – Ленинград : Лен. ун-т, 1970. – 112 с.
15. Нерсисянц В. С. Право и закон: из истории правовых учений / В. С. Нерсисянц. – М. : Наука, 1983. – 366 с.
16. Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Копейчикова. – К. : Юрінформ, 1995. – 190 с.
17. Бердяев Н. А. Философия неравенства / Н. А. Бердяев ; состав., предисл. и примеч. Л. В. Полякова. – М. : Има-пресс, 1990. – 288 с.
18. Медведчук В. Принцип справедливості і сучасна соціал-демократія: об'єктивна перспектива чи політична утопія? / Віктор Медведчук // Право України. – 2001. – № 6. – С. 22–27.
19. Загальна декларація прав людини : від 10.12.1948 р.
20. Бэкон Ф. Сочинения : в 2 т. / Фрэнсис Бэкон; [перевод., сост., общ. ред и вступ. статья А. Л. Субботина]. – Т. 1. – М. : Мысль, 1971. – 588 с.
21. Маркс К. К критике гегелевской философии права / Карл Маркс // Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – Т. 1. – Изд. 2-е. – М. : Гос. изд. полит. лит., 1955. – С. 414–429.

22. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства : учеб. для студ. / В. С. Нерсесянц. – М. : НОРМА; Изд. группа «НОРМА-ИНФРА-М», 2002. – 539 с.

23. Пермяков Ю. П. Лекции по философии права / Ю. П. Пермяков. – Самара : Самарск. гос. ун-т, 1995. – 120 с.

24. Лившиц Р. З. Теория права : учебник / Р. З. Лившиц. – М. : БЕК, 1994. – 210 с.

25. Аристотель. Политика. Сочинения : в 4 т. / Аристотель ; пер. с древнегреч. ; общ. ред. А. И. Доватура. – Т. 4. – М. : Мысль, 1984. – 830 с.

Васильченко О. П. Рівність як форма вираження буття фізичної особи / О. П. Васильченко // Форум права. – 2014. – № 1. – С. 59–66 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_1_12.pdf

Запропоновано аналіз теоретичних підходів до розуміння сутності рівності в аспекті вираження буття фізичної особи. Визначено роль та місце рівності в праві. Розглядається рівність через характеристику її співвідношення зі свободою та справедливістю.

Васильченко О.П. Равенство как форма выражения бытия физического лица

Предложен анализ теоретических подходов к пониманию сущности равенства в аспекте выражения бытия физического лица. Определена роль и место равенства в праве. Рассматривается равенство через характеристику его соотношения со свободой и справедливостью.

Vasilchenko O.P. Equality as an Expression of Individual Life

An analysis of the theoretical approaches to understanding the essence of equality in terms of being an individual expression Offers. Define the role and place of equality in law. Characteristic of equality through its relationship with freedom and justice Considered.